

Samen voor Natuurvriendelijke Oevers

Leerervaringen en Stappenplan

‘Samen voor Natuurvriendelijke Oevers’

Leerervaringen en stappenplan

Utrecht, mei 2008

INHOUD

VOORWOORD	4
1. INLEIDING	5
2. ERVARINGEN UIT HET PROGRAMMA	6
2.1. Workshop 2005	6
2.2. Ervaringen provinciale deelprojecten	7
2.2.1. Groningen	7
2.2.2. Flevoland	8
2.2.3. Utrecht	9
2.2.4. Noord-Holland	10
2.2.5. Zuid-Holland	10
2.2.6. Zeeland	11
2.2.7. Friesland/Noord-Brabant/Overijssel/Gelderland	13
2.3. 'Dag Kleine Landschapselementen' en 'Samen voor Natuur'	14
3. LEERPUNTEN COMMUNICATIE EN SAMENWERKING	16
3.1. Belangen	16
3.2. Afstemmen aanbod	17
3.3. Communicatie	18
3.4. Financiering	19
4. STAPPENPLAN	20
4.1. Voorverkenningfase	21
4.2. Verkenningfase	22
4.3. Voorbereidings- of Planfase	25
4.4. Uitvoerings of Realisatiefase	28
4.5. Beheer en onderhoud	29
Bijlage 1: Deelnemers Symposium	31

VOORWOORD

Voor u ligt een weergave van de leerervaringen en een hieruit voortkomend stappenplan voor het realiseren van natuurvriendelijke oevers. De nadruk hierbij ligt op het proces en de communicatie die hiervoor nodig zijn. Dat betekent dat er veel aandacht is voor het voortraject en het tot stand brengen van samenwerking. De rapportage is een product van het meerjarige programma 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers', dat Landschapsbeheer Nederland heeft kunnen uitvoeren dankzij financiële ondersteuning van de Nationale Postcode Loterij (NPL) en het ministerie van LNV (Regeling Draagvlak Natuur). De rapportage is gebaseerd op de activiteiten van de provinciale organisaties landschapsbeheer, die in samenwerking met de betreffende waterschappen en grondeigenaren, in het kader van dit programma daadwerkelijke natuurvriendelijke oevers tot stand hebben gebracht. Uiteraard zijn we al deze partijen dank verschuldigd voor hun inzet en medewerking. Het stappenplan en de leerervaringen zijn bedoeld voor alle partijen die een rol spelen bij het tot stand komen van natuurvriendelijke oevers. In het bijzonder denken wij hierbij aan medewerkers van provinciale organisaties landschapsbeheer, van waterschappen en de verschillende grondeigenaren. Wij hopen dat het hen zal stimuleren tot verder initiatieven voor samenwerking om natuurvriendelijke oevers te realiseren.

Deze rapportage is tot stand gekomen dankzij de bijdragen van Wanne Roetemeijer van Landschapsbeheer Nederland en van Miriam van Meeteren en Marloes Pikkemaat van Aequator, die het stappenplan hebben ontwikkeld en interviews hebben afgenomen met betrokken medewerkers van provinciale organisaties landschapsbeheer, waterschappen en grondeigenaren. Tevens gaat dank uit naar Annemarie Baake voor haar inzet als stagiair bij Aequator.

Gerrit-Jan van Herwaarden, Landschapsbeheer Nederland

1. INLEIDING

In 2005 is Landschapsbeheer Nederland gestart met het programma 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers', dat is gefinancierd door de Regeling Draagvlak Natuur (ministerie van LNV) en de Nationale Postcode Loterij. Dit programma had als doel de eerder ontwikkelde resultaten en methoden van het door Landschapsbeheer Nederland uitgevoerde project 'Laat het water verder stromen' te verbreden en verder te verankeren binnen de landschapsbeheer- en waterschapswereld. In het programma heeft Landschapsbeheer Nederland (landelijke bureau en provinciale organisaties landschapsbeheer) samen gewerkt met Aequator (voorheen DLV Groen & Ruimte bv) en uiteraard waterschappen en particuliere grondeigenaren.

Samenwerking met en tussen de relevante actoren staat centraal in het programma. Het watervraagstuk vraagt immers om een integrale gebiedsgerichte aanpak, met duidelijke aandacht voor en daardoor extra kansen voor natuur. Door waterschappen en grondeigenaren, als belangrijkste groepen, hun belangen te laten delen, wordt een effectieve aanpak versneld. De Provinciale Organisaties Landschapsbeheer spelen voor de benodigde integrale aanpak een nuttige rol. Het toepassen van natuurvriendelijke oevers vormt hiervan een goed voorbeeld. Met de realisering van deze oevers kan de samenwerking concreet vorm krijgen.

Op deze wijze kan de samenwerking concreter gemaakt worden en doorvertaald in voorlichting en daadwerkelijke uitvoering, die resulteren in een effectievere communicatie en tot goed beheerde oevers van watergangen. Een belangrijk onderdeel van het programma vormen de 6 deelprojecten die in de looptijd van het programma zijn uitgevoerd. De uitvoering van de deelprojecten dient als voorbeeld voor verdere activiteiten. De voorbeeldwerking betreft vanzelfsprekend de eigenlijke uitvoering van het beheer en de technieken, maar vooral de vormen van samenwerking en communicatie tussen de verschillende partijen (landschapsbeheer organisaties, grondeigenaren en waterschappen). De organisatiegraad en de onderlinge contacten worden vergroot. Voorlichting, leidend tot betrokkenheid en daadkracht, is het centrale uitgangspunt. In het programma worden nieuwe netwerken tussen landschapsbeheerders, waterschappen en grondeigenaren tot stand gebracht en worden de bestaande versterkt en verdiept. Ook andere partijen die kunnen worden ingeschakeld bij het beheer van oevers, zoals loonwerkers en vrijwilligers zijn bij deze netwerken betrokken.

Aangezien uitgegaan wordt van het drieluik van provinciale organisaties landschapsbeheer, waterschappen en particuliere grondeigenaren (incl. georganiseerde groepen zoals agrarische natuurverenigingen), is voorlichting maar een beperkt onderdeel van het gehele proces dat leidt tot het realiseren van natuurvriendelijke oevers. Optimalisering van de onderlinge communicatie en samenwerking vormen de rode draad.

2. ERVARINGEN UIT HET PROGRAMMA

In dit hoofdstuk worden de verschillende onderdelen die in het programma zijn doorlopen samengevat. Dit betreffen de startworkshop in 2005, waarin de 10 plannen van aanpak van de provinciale organisaties landschapsbeheer zijn besproken, de resultaten van de zes uitgevoerde deelprojecten, de reacties op het symposium 'Dag van Kleine Landschapselementen' en 'Samen voor Natuur' en de interviews van Aequator met de vertegenwoordigers van de 10 deelnemende provinciale organisaties en de bij de deelprojecten betrokken waterschappen en grondeigenaren. Vervolgens zijn de leerpunten voor onderlinge communicatie en samenwerking weergegeven, onderverdeeld volgens een aantal fasen die het realiseren van natuurvriendelijke oevers doorloopt.

2.1 Workshop 2005

Voorafgaand aan de uitvoering van de deelprojecten is in mei 2005 een workshop georganiseerd, die specifiek gericht is op voorlichting en communicatie met de betrokkenen. Op deze workshop hebben de tien deelnemende provinciale organisaties landschapsbeheer hun plan van aanpak voor de uitvoering van een pilot gepresenteerd en besproken. Van deze 10 voorstellen zijn er 6 geselecteerd waarbij is gelet op drie hoofddoelen: Concrete verbetering natuurkwaliteit oevers (meters), verbetering communicatie en samenwerking tussen verschillende partijen (landschaps- en waterbeheerders, grondeigenaren, vrijwilligers en loonwerkers), vergroting van kennis over natuurvriendelijk oeverbeheer bij verschillende partijen en concrete verbetering van de natuurkwaliteit van oevers.

Voor de realisatie van natuurvriendelijke oevers zijn in veel gevallen meerdere partijen nodig. Vaak is het Waterschap verantwoordelijk voor het (ecologisch) beheer van watergangen, terwijl zij deels afhankelijk is van particuliere eigenaren. Een provinciale landschapsbeheer organisatie kan een intermediaire functie vervullen, én heeft verstand van beheer en inrichting van natuurvriendelijke oevers. Elke partij heeft hier haar eigen belang, terwijl ze ook iets aan te bieden hebben. In de workshop van juni 2005 hebben de provinciale stichtingen landschapsbeheer geprobeerd om hier zicht op te krijgen. Hieronder staan de resultaten. Deze resultaten vormen 'munitie' om andere partijen van de nut en noodzaak van natuurvriendelijke oevers te overtuigen, en vormen de bron van vruchtbare samenwerking. Wellicht kunnen in de loop van dit programma ook de Waterschappen en agrariërs kijken hoe zij hier tegenaan kijken om dit schema nog completer te maken.

Tijdens de workshop is tevens besproken op welke verschillende manieren de provinciale organisaties landschapsbeheer willen gaan communiceren met de andere partijen. Hiermee werd duidelijk dat in elke provincie men een andere manier van communiceren heeft. Dit is belangrijk voor het project, omdat er daardoor ook zeer verschillende resultaten ontstaan, die we hebben kunnen gebruiken bij de

aanbevelingen aan het eind van dit project. Soms is alleen een deel van het communicatietraject uitgevoerd.

2.2. Ervaringen provinciale deelprojecten

Tien provinciale organisaties landschapsbeheer hebben in het kader van het landelijke programma 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers' voorstellen gemaakt voor deelprojecten. In de provincies Groningen, Flevoland, Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland zijn pilots (deelprojecten) uitgevoerd, die in vrijwel alle gevallen het gehele proces van voorverkenning tot inrichting en beheer van natuurvriendelijke oevers hebben doorlopen. Aequator heeft tevens aan de hand van interviews met de verschillende betrokken partijen de ervaringen in de provinciale deelprojecten opgenomen. Hieronder volgt een globale samenvatting per deelproject.

2.2.1. Groningen

In Groningen richt de pilot zich op zogenaamde 'maren', kreken die vroeger een natuurlijke vaarverbinding waren tussen de Waddenzee en de Groningse binnenlanden. Landschapsbeheer Groningen werkt hierbij samen met het Waterschap Noorderzijlvest, LTO-Noord, en Architectenbureau Bugel. Aanvankelijk leek een concreet uitvoeringsproject langs de Fivel het meest kansrijk. Echter mede doordat in het betreffende Landschapsontwikkelingsplan en de structuurvisie waterberging niet goed was aangegeven, was er een lage acceptatiegraad van de boeren ontstaan. Hierdoor kon het project langs de Fivel niet van de grond komen en richt de pilot zich nu op een ander gebied langs de Bierumermaar. Hierdoor is in de pilot in Groningen 'de schop nog niet in de grond gegaan'. Procesmatig zijn echter wel veel stappen gezet. Zo is er een voorbeeldenboek van de maren ontwikkeld dat een zeer positieve rol heeft gespeeld. Het waterschap heeft veel kennis over het inrichten van oevers en de randvoorwaarden vanuit de Kader Richtlijn Water (KRW). Het belang van de verschillende partijen is heel duidelijk gemaakt. Hier is ook voor de boeren een heel duidelijk belang: het tegen gaan van afkalvende oevers. Verbreding naar landschap (incl. beleving en recreatie) heeft een positief effect op het draagvlak.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Informatiedag
- Directe benadering eigenaren
- Voorbeeldenboek

2.2.2. Flevoland

De pilot in Flevoland is uitgevoerd langs de Noordertocht op het terrein van een boer die een (short)golfterrein heeft ontwikkeld en dat grenst aan de terreinen van Staatsbosbeheer. Landschapbeheer Flevoland is heel bewust eerst met de grondeigenaar gaan praten en luisteren naar zijn wensen. Op die manier zijn de randvoorwaarden van alle betrokken partijen in beeld gebracht. Pas daarna is tot uitvoering overgegaan in opdracht van het waterschap Zuiderzeeland. Hoewel het Waterschap van mening is dat zij veel activiteiten zelf kan uitvoeren heeft het deelproject naast het contact met de grondeigenaar ook de inhoudelijke, ecologische deskundigheid van Landschapsbeheer Nederland als meerwaarde aangetoond. De banden met het waterschap zijn dan ook zeker versterkt. Landschapsbeheer Flevoland heeft voor de grondeigenaar een beheerplan opgesteld dat bestaat uit verschillende bouwstenen. De grondeigenaar heeft vervolgens een ruime keuze gekregen om deze bouwstenen vervolgens uit te voeren. Op het golfterrein is een kleine mogelijkheid voor expositie, die benut kan worden om de resultaten van de natuurvriendelijke oever te presenteren.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Directe benadering eigenaar
- Pers/TV-opname

Natuurvriendelijke oever langs de Noordertocht in Flevoland

2.2.3. Utrecht

De Heigraaf vormt het centrale punt in het project van Landschapsbeheer Utrecht. Deze waterloop is in opdracht van de bisschop van Utrecht in 1113 voor de ontwatering gegraven. De Heigraaf en het gebied hieromheen maken deel uit van een geplande Ecologische Verbindings Zone (EVZ) van de provincie Utrecht. Hierdoor zijn extra kansen ontstaan voor natuurontwikkeling rond de waterloop. De inrichting kan worden betaald door het Waterschap Vallei en Eem en deels vanuit de Subsidieregeling Natuur (SN). Financiering van het beheer door Programma Beheer (SN) blijkt vaak lastig omdat eigenaren een te kleine oppervlakte aan oevers hebben. Met de bestaande provinciale regeling kan men vaak beter uit de voeten en is hiervoor

wel vergoeding mogelijk. De provinciale bijdrageregeling wordt ingezet om de beplanting van elzen langs delen van de waterloop te kunnen beheren. Het onderhoud met elzen kost niets extra, omdat de extra schaduwwerking de groei van planten in het water remt en bespaard kan worden op het waterbeheer. Een belangrijke bijdrage van Landschapsbeheer Utrecht is dat zij heel ver kunnen meedenken met de grondeigenaren en dat kunnen combineren met inhoudelijke landschappelijke en ecologische kennis. In het gebied bevinden zich diverse typen van eigenaren, naast boeren en particulieren zijn er ook twee recreatieterreinen. Voor één daarvan heeft Landschapsbeheer Utrecht een bedrijfsnatuurplan opgesteld, dat goed aansluit bij de herinrichting en het natuurvriendelijke beheer van de Heigraaf. Andere partners in het gebied zijn twee landgoederen, Anderstein en Den Treek en de Stichting Reinaarde. Deze laatste is een verzorgingshuis dat via het project een stuk verplichte natuurcompensatie kan uitvoeren. Met het project wordt de situatie voor diverse insecten, amfibieën en vissoorten zoals de modderkruiper verbeterd. Hiervoor zijn poelen van belang die in de zomer niet droog vallen. Het gewenste natuurdoel moet resulteren in een aantrekkelijk aanbod richting grondeigenaren. Voor de eigenaren is tevens een informatievel ontwikkeld. De gemeentelijke landschapscoördinator speelt een doorslaggevende rol in contacten met grondeigenaren.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Informatiedag
- Directe benadering eigenaren
- Folder
- Referentiebeelden

De Heigraaf in het Utrechtse deel van de Gelderse Vallei

2.2.4. Noord-Holland

In Noord-Holland hebben naast Landschap Noord-Holland het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier (HHNK), een agrariër, Staatsbosbeheer en een loonwerker een rol gespeeld bij de uitvoering van het project 'Luyendijkje'. Er is een belangrijke inzet geweest van Landschaps- onderhoudsploegen (LOP's) door Landschap Noord-Holland. Resultaten zoals boeiende plantensoorten zijn hier snel zichtbaar. Door uitleg te geven op locatie is begrip en enthousiasme ontstaan. Met geld van het Hoogheemraadschap kunnen sloten weer worden uitgediept en verbreed en oevers verlaagd. Het levert meer waterberging op, en door de verbeterde doorstroming ontstaat een hogere waterkwaliteit. Op de dammen naar de aanliggende percelen zijn houten Noord-Hollandse landhekken aangebracht. Staatsbosbeheer heeft deze fraaie nieuwe hekken betaald. Het werk in het veld is door loonwerkers uitgevoerd, aan de hand van een ruwe schets en intensieve begeleiding van Landschap Noord-Holland. Dankzij het project 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers' kon Landschap Noord-Holland één inrichtings- en beheerplan maken voor meerdere eigenaren, ook de particulieren en agrariërs. Zowel bij het waterschap HHNK als Landschap Noord-Holland hebben twee bijzonder enthousiaste mensen met persoonlijke interesse een doorslaggevende rol gespeeld. Belangrijk is dat er bij het waterschap iemand is die voor het hele object verantwoordelijk is en niet voor slechts een deel daarvan (bv. alleen de bermen of alleen de sloten). Het project heeft geleid tot een structurele samenwerking tussen Landschap Noord-Holland en HHNK in de vorm van een ondertekende meerjarige overeenkomst.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Informatiedag
- Directe benadering eigenaren
- Excursie
- Folder
- Krantenartikel/pers
- Events/openingen
- Referentiebeelden

Begeleiding van de loonwerker, Luyendijkje Noord-Holland

2.2.5. Zuid-Holland

De pilot in Zuid-Holland kent een lange voorgeschiedenis. Al jaren zijn er ideeën om een ecozone bij Stompwijk te realiseren, maar om verschillende redenen is de beoogde natuurvriendelijke oever er nooit tot

realisatie gekomen. Zekerheid over reële vergoedingen voor het beheer was doorslaggevend voor het slagen van het project. Het Hoogheemraadschap van Rijnland draagt fors bij in de kosten voor inrichting, maar voor het beheer is financiering een stuk lastiger. Landschapsbeheer Zuid-Holland werkt in de pilot samen met de Agrarische Natuurvereniging Wijk en Wouden en een kleine 20 eigenaren. De Agrarische Natuurvereniging is trekker van het project en Landschapsbeheer Zuid-Holland is eindverantwoordelijk naar de subsidiegever voor beheer. Omdat de oevers een te kleine oppervlakte beslaan, kon geen subsidie van Programma Beheer worden benut. Alternatieven vormen de Subsidieverordening Onderhoud Landschapselementen (SOL) en de Algemene Subsidieverordening. De specifieke ecologische kennis van Landschapsbeheer Zuid-Holland bleek een belangrijke meerwaarde.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Informatiedag
- Directe benadering eigenaren
- Folder
- Referentiebeelden

2.2.6. Zeeland:

Het Zeeuwse project heeft zich vooral gericht op beheer. Vaak bestaat dit uit niets-doen of uit klepelen. Maar dat levert weinig op voor de natuur. Door te maaien en het maaisel af te voeren ontstaan veel waardevollere vegetaties. Het deelproject gaat uit van particuliere grondeigendom zonder daar aankoop aan te koppelen. Ook komt het voor dat het waterschap de kosten voor de aanleg van de natuurvriendelijke oever betaalt. De Stichting Landschapsbeheer Zeeland (SLZ) speelde een belangrijke rol spelen bij het realiseren van het beheer van de oevers. De beschikbaarheid van een uitvoeringsploeg was daarbij cruciaal. Omdat deze deels uit vrijwilligers bestaat, kunnen dergelijke ploegen voor een zeer schappelijk tarief beheerwerkzaamheden uitvoeren. Daarnaast heeft SLZ gezorgd voor een goed beheerplan voor de particulieren. Specifieke expertise die SLZ in kon brengen betreffen de kleinschalige werkwijze met maatwerk, de ecologische kennis en intermediaire rol tussen grondeigenaar en waterschap. Het merendeel van de enkele kilometers lange natuurvriendelijke oever is in eigendom van de Koninklijke Maatschap de Wilhelminapolder. Kleinere stukjes, soms minder dan 100 m, hebben particuliere eigenaars, mensen met vaak een groot erf en enkele hectaren grond. Soms betreft het stadbewoners, die naast het erf een appartement in Vlissingen hebben. SLZ wil verder met het onderwerp. Bijvoorbeeld door de activiteiten, die nu zijn uitgevoerd in de Wilhelminapolder ook in andere gebieden uit te voeren.

Toegepaste communicatiemiddelen:

- Informatiedag
- Directe benadering eigenaren
- Excursie

Natuurvriendelijke oever van de Wilhelminapolder op Zuid-Beveland

2.2.7. Friesland/Noord-Brabant/Overijssel/Gelderland

Naast de bovengenoemde zes uitgevoerde projecten zijn vier voorstellen ingebracht op de workshop van mei 2005 die niet zijn uitgevoerd in het kader van programma 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers'. Dit betreft het volgende:

Friesland: Voorstel van Landschapsbeheer Friesland om te experimenteren met zogenaamde 'drukbe grazing' met schapen op dijken en oevers die door het Wetterskip beheerd worden. Hierdoor kan de vegetatie op gewenste plaatsen kort gehouden worden. Afvoer van biomassa is realiseerbaar tegen lagere kosten waardoor de variatie van flora en fauna toeneemt, het beheer wordt efficiënter en goedkoper en het is aantrekkelijk voor de recreatie.

Noord-Brabant: Aanleg natuurvriendelijke oevers langs de Koevertsche Loop, ten zuiden van Boxtel, tevens creëren van een ecologische verbinding gecreëerd tussen twee natuurgebieden en ruimte voor waterberging. Inrichtingskosten kan het Waterschap voor zijn rekening nemen, terwijl de agrariërs betrokken worden bij het plan om ongunstige gevolgen voor hun bedrijfsvoering te vermijden.

Overijssel: Landschap Overijssel bezit enkele bospercelen met weilandjes langs de oevers van de Oude Schipbeek in de buurt van Bathmen. De beek en het talud zijn in eigendom van Waterschap Rijn en IJssel. Samen met het waterschap, wil Landschap Overijssel deze weilandjes met oevers natuurvriendelijk inrichten voor de Ecologische Hoofdstructuur en particuliere oevereigenaren benaderen om te participeren, zodat de lengte van de natuurvriendelijke oever aanzienlijk wordt uitgebreid.

Gelderland: In de Heerlijkheid Loenen, vlakbij de Waal in het drukke Knooppunt Arnhem Nijmegen (KAN), ligt een oude riviermeander die nu echter de uitstraling heeft van een sloot. Het landgoed is onlangs overgedragen aan Staatsbosbeheer. Landschapsbeheer Gelderland wil hier natuurvriendelijke oevers realiseren, waardoor tegelijkertijd de historische loop duidelijker in het landschap wordt. Projectpartners in het gebied zijn het Waterschap Rivierengebied, Staatsbosbeheer, het Recreatieschap en de gemeente Overbetuwe.

2.3. 'Dag Kleine Landschapselementen' en 'Samen voor Natuur'

Jaarlijks organiseert Landschapsbeheer Nederland een symposium dat in het teken staat van de Kleine Landschapselementen. In 2007 is als thema gekozen de kleine landschapselementen die aan water zijn gebonden onder de titel 'Kansen in het water! Globale veranderingen, lokale oplossingen'. Hierdoor is veel aandacht gegeven aan oevers. Vanuit het programma Samen voor Natuurvriendelijke oevers is een substantieel onderdeel van de dag verzorgd. Dit geldt de inbreng in het plenaire programma als de verzorging van één van de deelworkshops. Het symposium 'Samen voor Natuur' is een initiatief van SBNL, Nationaal Groenfonds en de Hogeschool Larensteijn. Ook op dit symposium dat in 2007 eveneens in het teken stond van water en klimaatverandering, is vanuit het programma een bijdrage geleverd in de vorm van een workshop over natuurvriendelijke oevers. Uit de discussies van deze symposia zijn de volgende constatering gedaan die van belang zijn voor het programma 'Samen voor Natuurvriendelijke Oevers':

- Verschillende waterschappen gaven aan dat het voor hen erg moeilijk is individuele grondeigenaren te benaderen om met hen initiatieven te ontplooiën. De provinciale organisaties landschapsbeheer kunnen dit wel. Zeker als zij de individuen in groepen kunnen organiseren, biedt dit veel perspectief voor het realiseren van oeverprojecten.
- Een ander aspect waarvan de waterschappen lieten blijken dat zij de provinciale organisaties landschapsbeheer nodig hebben betreft het organiseren van het beheer van natuurvriendelijke oevers. In het bijzonder geldt dit voor de voorlichting over subsidiemogelijkheden en het leveren van maatwerk aan de grondeigenaren.
- Verschillende waterschappen (Regge en Dinkel, Vallei en Eem) vonden het een interessante optie om meer beheer, vooral van lastige terreintjes, aan Landschapsbeheer uit te besteden. Bij Landschap Noord-Holland is een medewerker full-time aan de slag om het beheer van terreinen van het waterschap te coördineren (inrichtings- en beheerplannen maken, toezien op werk loonwerkers). Ook bleek er vanuit de waterschappen een behoefte om ondersteuning bij de uitvoering van de Kader Richtlijn Water (KRW).
- In de discussies tijdens de workshop die werd uitgevoerd namens het programma 'Samen voor Natuurvriendelijke oevers' kwam specifiek het aspect gebiedseigen karakter aan de orde. Duidelijk is dat het werken met een blauwdruk van natuurvriendelijke oevers voor geheel Nederland niet aan te bevelen is. Hierdoor zou de landschappelijke diversiteit geweld aan gedaan worden. Kansen liggen er in de combinatie met cultuurhistorie. Het verhaal van het landschap kan hiermee worden versterkt. Ook in te ontwikkelen gebieden zoals nieuwe woonwijken biedt deze aanpak volop kansen voor het beleevingsaspect. Structuren van watergangen en inrichting van oevers kunnen vanuit het buitengebied in de bebouwde omgeving worden doorgetrokken. Een goed voorbeeld hiervan vormen de elzensingels in de nieuwbouw van Drachten.

- Het slotenpatroon in Nederland is uniek en vormt een belangrijke cultuurhistorische basis. Anderzijds biedt dit patroon met een gezamenlijke lengte van 350.000 km een enorme potentie voor het vergroten van de biodiversiteit door het natuurvriendelijker inrichten van de oevers. Op deze wijze kan een robuuste ecologische verbindingszone worden aangebracht. Dit idee werd gepresenteerd door Adriaan Guldmond van het CLM, onder de titel SLOOT+. Dit concept betreft in feite verbreedde sloten met rietoevers en richt zich met name op West-Nederland. Hiermee wordt tevens meer water geborgen. Als noodopvang bij hoogwater fungeert dit systeem niet, aangezien de extra oeverruimte al direct opgevuld is met water.

SYMPOSIUM LANDSCHAPSBEHEER NEDERLAND
KANSEN IN HET WATER! GLOBALE VERANDERINGEN, LOKALE OPLOSSINGEN

donderdag 15 november 2007 • 9.45 tot 17.00 uur • Locatie Theater en Congrescentrum Hanzehof • Zutphen

Leer meer over de kansen van watergebonden kleine landschapselementen:

- Capaciteit
- Kwaliteit
- Inrichting
- Wettelijk kader

Ervaar de mogelijkheden van kleine watergebonden landschapselementen, ook in relatie met de klimaatsverandering.

VOL WAARDE

3. LEERPUNTEN COMMUNICATIE EN SAMENWERKING

In dit hoofdstuk worden ervaringen samengevat en doorvertaald in meer algemene leerpunten om de communicatie en samenwerking te optimaliseren.

Op basis van een eerste verkenning hebben de provinciale organisaties landschapsbeheer hun pilots gekozen. Deze verkenning is vaak gebaseerd op bestaande contacten met verschillende partijen. In deze fase is vraagsturing van doorslaggevend belang. Boven water krijgen welke belangen de verschillende partijen hebben en hoe die aan elkaar gekoppeld kunnen worden. De provinciale organisaties landschapsbeheer kunnen als intermediair deze koppeling tot stand brengen. Geen enkel proces start overigens zonder voorgeschiedenis. Het is belangrijk hier goed over te zijn geïnformeerd. Dit bleek heel duidelijk in de pilot van Landschapsbeheer Zuid-Holland, waar de boeren al meer dan 10 jaar bezig zijn met natuurvriendelijke oevers.

3.1 Belangen

Vanzelfsprekend zijn er eigen belangen van iedere partij die niet in het geding kunnen komen. Dat het waterkwantiteit vraagstuk bij de waterschappen hoge prioriteit geniet is een gegeven, waaraan niet getornd wordt. De invoering van de Kader Richtlijn Water (KRW) heeft echter wel tot gevolg dat de waterschappen nog actiever worden ten aanzien van natuurvriendelijke oevers.

De organisaties landschapsbeheer hebben specifieke belangen en verantwoordelijkheden voor het landschap. Dat betekent dat zij altijd rekening zullen houden met landschapskenmerken en de ontstaansgeschiedenis. Hiervoor is maatwerk nodig bij de realisatie voor natuurvriendelijke oevers.

Voor een agrariër staat de eigen bedrijfsvoering voorop. Dit is een onbetwistbaar en begrijpelijk uitgangspunt. Het hoeft echter niet te betekenen dat er daarnaast geen mogelijkheden zijn om te werken aan natuurvriendelijke oevers. Dat de belangen verschillen is geen bezwaar. In de pilots bleek juist dat belangen elkaar heel goed kunnen aanvullen. Het belang van de boer die het afkalven van zijn oever tegen wil gaan kan prima aansluiten op de wens natuurvriendelijke oevers te realiseren. Een belang hoeft overigens niet altijd vertaald te worden in een wens, maar kan ook iets zijn wat men juist niet wil. In Groningen geldt dit bijvoorbeeld voor de aangewezen gebieden voor waterberging.

3.2 Afstemmen aanbod

Om een goede koppeling van de belangen te kunnen maken moet bekend zijn wat ieder in kan brengen als aanbod in een samenwerking en hoe de rolverdeling het best kan plaatsvinden. Het aanbod hangt uiteraard ook af van hoe zwaar men aan een bepaald belang hecht. De verschillende belangen laten zich niet altijd 1 op 1 vertalen in een aanbod, maar hangen natuurlijk wel met elkaar samen.

Overzicht belangen en aanbod van verschillende organisaties

Organisatie	Belangen	Aanbod
Landschapsbeheer	• Verhoging kwaliteit van het landschap (ecologisch, cultuurhistorisch) • Kernkwaliteiten combineren • Betrekken van andere partijen • Samenwerking • 'Gebruik' van andermans grond	• Netwerk Agrariërs (Agrarische Natuurverenigingen), particulieren en gemeenten • Ecologische kennis over natuurvriendelijke oevers • Kennis over regelingen voor beheer • Vrijwilligers • Plannen en uitvoeren
Waterschap	• Waterkwaliteit en kwantiteit • Imagoverbetering • Onderhoudsvriendelijk/goedkoop beheer • Kaderrichtlijn Water • Effectief netwerk	• Technische kennis en gegevens • Financiële middelen • Cijfers over het gebied en kaarten • Grond • Juridische bevoegdheid
Grondeigenaren (Agrariërs e.a.)	• Grond • Goede oevers (afkalving) • Geen overlast onkruidzaden • Nieuwe economische pijler • Imago (Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen)	• Grond • Toezicht • Beheer van het landschap • Beheer eigen en andermans grond (loonwerk) • Gebiedskennis

Bij het aanbod van de verschillende partijen blijkt dat hier een grote mate van aanvulling aanwezig is. Overlap zit er in het aanbod van grond (waterschap en particulieren), beheer (vooral bij grondeigenaren en landschapsbeheer organisaties) en kennis, maar dit lijkt elkaar in veel gevallen eerder te versterken dan het strijdig met elkaar is. Zo is de kennis van de landschapsbeheer organisaties vooral gericht op ecologie en landschap, terwijl bij het waterschap de kennisexpertise vooral gericht is waterkwantiteit en – kwaliteit. Het beheer dat de landschapsbeheer organisaties kunnen aanbieden ondersteunt de werkzaamheden die grondeigenaren zelf kunnen inbrengen.

De meest duidelijk vorm van aanvulling van belangen is de invulling van verevening zoals het geval was in de case van Utrecht. Hier kon de compensatie opdracht uit de Rood-voor-Groen constructie van het verzorgingstehuis worden benut voor de natuurvriendelijke vormgeving van Heygraaf. Voor de verschillende partijen die in dit programma hebben deelgenomen zijn de belangen en hun aanbod weergegeven in bovenstaande tabel.

Om de samenwerking vanaf het begin te stimuleren kunnen verschillende middelen worden benut. Zo kan het organiseren van een gezamenlijk excursie enthousiasmerende werken. De medewerkers van de verschillende organisaties kunnen elkaar op die manier beter leren kennen. Door de aldus vergrootte betrokkenheid en inleving kan later meer worden bereikt om een toekomstig project bij de betreffende organisaties te agenderen. Een excursie die voor medewerkers in de volle breedte wordt georganiseerd heeft een duidelijke meerwaarde, aangezien dan verantwoordelijken voor beleid, beheer en onderhoud worden betrokken. De landschapsbeheer organisaties kunnen het initiatief nemen en op die manier laten zien wat zij aan inbreng kunnen leveren.

3.3 Communicatie

Het belang van communicatie lijkt een open deur. Toch blijkt het een punt van continue aandacht. Dat geldt voor alle fasen van het proces. Communicatielijnen moeten helder zijn. Dat betekent dat er bij alle participerende organisaties voor iedereen duidelijke aanspreekpunten moeten zijn aangewezen. Onderling vertrouwen is de sleutelfactor. Dat betekent dat van meet af aan de belangen open gecommuniceerd worden. Dit is een belangrijk aspect bij het uitvoeren van een informatiedag of –avond, een communicatiemiddel dat in de cases veel en met succes is ingezet.

Belanghebbenden informeren over de voortgang van projectvoorstel, in het bijzonder over de financiering er van, heeft directe consequenties voor het vertrouwen en draagvlak. Directe communicatie met de grondeigenaren speelt hierbij een doorslaggevende rol. In alle 6 uitgevoerde deelprojecten hebben de betreffende organisaties landschapsbeheer deze vorm van communicatie dan ook benut.

Een belangrijke succesfactor voor het hele proces is een enthousiaste trekker. In de case van Landschap Noord-Holland bleken er zelfs twee mensen te zijn die het proces om die reden snel in gang kregen. Naast het proces lopend houden zijn dergelijke mensen misschien nog wel belangrijker voor het op gang krijgen er van. Zij nemen initiatief en zien kansen. Een grote meerwaarde heeft een enthousiaste trekker vooral als hij/zij op alle niveaus en met alle partijen om tafel kan zitten en gesprekken kan voeren.

Een andere pré is het snel kunnen laten zien van resultaten. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van mooie en interessante oevervegetatie zoals de Zonnedaauw op het Luyendijkje in de case van Noord-Holland. Dit kan een belangrijke hulpmiddel bij de communicatie zijn. Een vergelijkbare vorm hiervan is het gebruik van referentiebeelden of een voorbeeldenboek.

3.4 Financiering

Overal en altijd is geld nodig. Voor natuurvriendelijke oevers is dat niet anders. De ervaringen leren dat voor de daadwerkelijke aanleg- en inrichtingskosten in de meeste gevallen redelijk gemakkelijk financiering is te vinden. Vaak vanuit een waterschap zelf. Lastiger is het wanneer het gaat om duurzaam beheer. Maak daarom een plan met een ruime tijdshorizon. Een belangrijk verschil tussen de aanlegkosten en de beheerkosten is dat de eerste een eenmalige investering betreft met een duidelijk zichtbaar resultaat. De tweede post is een jaarlijkse terugkerende met minder spectaculaire resultaten. Het verdient aanbeveling de twee posten niet los van elkaar te laten. Gebeurt dat wel dan leidt het tot veel frustratie. Door vast te houden aan deze koppeling kan het rondkomen van de financiering wel langer duren.

Belangrijke kostenbesparingen kunnen in sommige provincies worden gedaan door het beheer in handen te geven van een uitvoeringsteam van de provinciale organisaties landschapsbeheer. Niet alleen de kosten voor beheer blijken lastiger te financieren ook de dekking van de proceskosten blijkt geen vanzelfsprekendheid.

Het realiseren van financiering is beter te realiseren naarmate de belangen van verschillende financiers aan elkaar kunnen worden gekoppeld. De belangrijkste financiers in de deelprojecten waren de waterschappen en daarnaast provinciale overheden. Maar ook de grondeigenaren doen belangrijke investeringen. Deze worden niet altijd gekapitaliseerd. Betrokkenheid van grondeigenaren bij aanleg en beheer is hiervoor essentieel.

4. STAPPENPLAN

In de hoofdstuk wordt een uitgewerkt stappenplan beschreven. Dit is tot stand gekomen uit de eerdere interviews en de beschreven ervaringen en dat is aangevuld met de resultaten van het symposium van 10 april 2008 te Amersfoort. Aan dit symposium namen vertegenwoordigers van alle partijen (landschapsbeheer, waterschappen en grondeigenaren) deel (zie bijlage 1). Het stappenplan is onder andere in een drietal workshops aangescherpt, waarbij een fictieve case het uitgangspunt voor de gesprekken vormde.

Het stappenplan kan door elke partij in een gebied worden opgestart. De start valt of staat met een enthousiaste initiatiefnemer. Dit kan iemand met een persoonlijke drive zijn. Deze persoon vervult zeker bij de start een belangrijke rol om een project echt van de grond te krijgen. Het is zeer goed mogelijk dat de initiatiefnemer later ook trekker is, maar noodzakelijk is dat niet. Het kan verstandig zijn om deze rollen juist door verschillende partijen te laten vervullen, bijvoorbeeld vanwege expertise/competenties en/of beschikbare capaciteit. Een initiator moet objectief zijn en openstaan voor andere belangen. Is deze bijvoorbeeld te natuurgericht dan is het wellicht moeilijk om andere partijen mee te krijgen of hij moet wel heel enthousiast zijn en goed zijn/haar verhaal kunnen verkopen. Aan te bevelen is om vanaf de tweede fase (Verkenningfase) niet meer van initiator te wisselen, dit kan onduidelijkheid geven over de rolverdeling binnen de groep.

Het stappenplan is zeker geen keurslijf, het is een houvast, bedoeld om het proces van idee tot en met uitvoering te begeleiden. Dit betekent dat de verschillende stappen niet één voor één (volgtijdelijk) behoeven te worden afgewerkt, maar dat er soms overlap is. Daarnaast kan dit stappenplan gezien worden als een cyclus, er is voortdurend terugkoppeling nodig naar eerdere fasen.

Deelnemers aan het symposium te Amersfoort (10 april 2008)

4.1 Voorverkenningfase

Hoofdvraag: Wie wil er wat en hoe ziet het gebied er uit?

In de voorverkenningfase wordt het klimaat om een natuurvriendelijke oever te realiseren op hoofdlijnen verkend. Het gaat er vooral om in beeld te brengen wie wat wil en wat deze partijen te bieden hebben. Het klimaat breng je het beste in beeld door een gedegen krachtenveldanalyse uit te voeren.

In het kort zijn de volgende activiteiten in deze fase aan de orde:

Verkennen gebied

Hoe ziet het gebied er uit? Wat is de huidige ecologische situatie en de potentie? Hoe is de hydrologische situatie? Wat is de landschappelijke context en hoe is het gebied ontstaan (aardkunde en cultuurhistorie)?

Verkennen voorgeschiedenis projecten e.d. in het gebied

Deze stap is bedoeld om inzicht te krijgen in de gelopen processen en de daarmee samenhangende relaties van partijen in het gebied. Door hier inzicht in te hebben kunnen later in het proces strategische keuzes worden gemaakt.

Verkennen beleidsopgave

Welke opgaven spelen in het gebied. Welke partijen zijn hiermee belast en wat betekenen deze opgaven. In de praktijk blijkt dat door het combineren van beleidsopgaven makkelijker gebiedswensen kunnen worden gerealiseerd. Bijvoorbeeld de aanleg van natuurvriendelijke oevers vanuit de Kaderrichtlijn water (KRW).

“Verkennen van beleidsopgaven loont. De natuurvriendelijke inrichting van De Heygraaff door Landschap Erfgoed Utrecht is tot stand gekomen dankzij het bestuursakkoord van het Waterschap Vallei en Eem over een Ecologische Verbindingszone (EVZ).”

Desk research krachtenveld

In beeld brengen welke partijen actief zijn en hoe de partijen zich tot elkaar verhouden. Hoe verhouden de verschillende netwerken zich tot elkaar? Probeer tevens een beeld te schetsen wat deze partijen in het proces in te brengen hebben, is dit geld, kennis, grond etc. En een eerste grove indruk van hun ambities. Naast de organisaties en partijen is ook de persoon belangrijk. Probeer te

achterhalen welke personen waar actief zijn en welke drive zij hebben. Met dit inzicht kan deze persoon later in het proces strategisch worden benaderd.

Bepalen belang en ambitie van de belangrijkste partijen

Door gesprekken te voeren met de betrokken partijen wordt inzicht verkregen in de ambities en het belang van de verschillende partijen.

“Bij het waterschap moet je niet aankomen met werk, zij hebben het al druk genoeg, kom met een goed omkaderd voorstel, zij besteden graag dingen uit. Mailtjes worden intern bij het waterschap vaak niet eens meer gelezen, van buitenaf moet je komen met een soort promotieverhaal over jezelf. En je moet je inleven in het waterschap”

Probleemverkenning

Bij de probleemverkenning wordt het probleem van het gekozen gebied verder verkend. Inzicht in de problematiek is belangrijk om later in de uitwerking tot slimme win-win situaties te komen. Aan de andere kant kunnen bepaalde problemen in een gebied zo groot zijn dat deze eerst opgelost dienen te worden alvorens met een nieuw project kan worden gestart. Met andere woorden: zorgen dat het klimaat voor de uitvoering goed is.

‘Warm’ maken benodigde partijen

Invloedrijke/beslissende partijen (bestuurders of eigenaren van het gebied) kunnen ‘warm’ gemaakt worden voor ideeën en initiatieven van betrokken partijen door excursies te bedenken. Brainstorm hierover, in de volgende fase komt dit bij het creëren van draagvlak (punt 7) weer aan bod.

Het verdient aanbeveling de voorverkenningfase af te sluiten met het ondertekenen van een intentieovereenkomst door de betrokken partijen. Dit zijn de partijen die serieus willen verkennen of het gezamenlijke doel, het realiseren van natuurvriendelijke oevers, kan worden gerealiseerd.

4.2 Verkenningfase

Hoofdvraag: Wat doen we?

In de verkenningfase worden de ambities (zie boven) van de partijen uit de voorverkenningfase nader geconcretiseerd en met elkaar afgestemd. In deze fase vindt terugkoppeling van vraag en aanbod plaats. Door deze fase met de partijen gezamenlijk te doorlopen wordt draagvlak gecreëerd voor het project. Aan het eind van deze fase moet er duidelijkheid zijn over de haalbaarheid van het project, zowel procesmatig als technisch. In het kort zijn de volgende activiteiten aan de orde:

Nagaan of alle actoren zijn benoemd

In deze fase wordt bekeken of in de voorverkenningfase alle actoren zijn benoemd. Zo niet, dan wordt de lijst aangevuld. Belangrijk is dat tijdens deze fase alle actoren bekend zijn. Dit hoeft niet te betekenen dat alle actoren vanaf dit punt ook actief betrokken worden. Soms is het zelfs beter om in een later stadium, als er meer duidelijkheid is over de financiering, de agrarische ondernemers er bij te betrekken.

Afstemmen vraag en aanbod: programma van eisen

Wie heeft welke belangen en hoe verhouden de belangen zich tot elkaar. Door per partij inzichtelijk te maken wat vraag en aanbod zijn, kan inzicht worden verkregen in de mogelijke win-win situaties. Welke belangen zijn te verenigen of vullen elkaar aan en welke belangen staan tegen over elkaar, maar kunnen door creatieve onderhandelingen wel worden verenigd? Van hieruit kan een programma van eisen worden opgesteld. Een programma waarin als het ware de kaders voor de uitvoering van het project zijn vastgelegd. Dit kan interactief met de partijen gezamenlijk tijdens een excursie worden georganiseerd. Laat de partijen elkaar vertellen en visualiseren waarom zij een bepaald belang hebben en wat zij willen bereiken. Even in de huid van de ander kruipen en inleven. Bijvoorbeeld een excursie bij het waterschap om meer grip te krijgen op de organisatie met de vele afdelingen en taken. Door dit aan elkaar te vertellen en actief naar elkaar te luisteren (door bijvoorbeeld de belangen per partij te noteren). Voor boeren kan het tegengaan van afkalving van oevers de doorslaggevende reden zijn om mee te doen. Voor recreatie-ondernemers kan toegankelijkheid voor hun gasten een belangrijke rol spelen. Het realiseren van een wandelpad heeft dan een grote meerwaarde. Organiseer commitment. Zorg voor maatwerk zodat er voor alle partijen winst is om deel te nemen. In sommige gevallen kan het nuttig zijn in een andere omgeving in een andere situatie met elkaar na te denken. Even los van eigen belang en stimuleren van creatieve oplossingen. Op deze wijze wordt er meer ruimte in het hoofd gecreëerd om tot betere afstemming van vraag en aanbod te komen. De partijen moeten niet het gevoel hebben dat het glas half leeg is maar half vol. Als partijen in het begin niet het gevoel hebben dat zij niet naar tevredenheid hebben kunnen handelen, komt dit later in het project terug en komt dat ook het enthousiasme van de andere partijen niet ten goede.

“Landschap Noord-Holland heeft bij de realisering van de natuurvriendelijke oever bij het Luyendijkje gebruik kunnen maken van een aanbod van Staatsbosbeheer om dammen aan te leggen, Hierdoor bleven de percelen bereikbaar voor de gebruikers.”

Voor het realiseren van een natuurvriendelijke oever is vooral ruimte nodig. Verbreed je blik: benut kansen en pak meerdere aspecten op.

Analyse eigendomssituatie

In kaart brengen hoe de eigendommen en het gebruik in het gebied zijn verdeeld. Eventueel kan deze analyse worden aangevuld met een grondstrategieplan waarin duidelijk wordt welke gronden warm en koud zijn. Voor de in te zetten instrumenten zoals ruilverkaveling is dit inzicht interessant.

Concretiseren knelpunten

Na het bepalen van ieders belangen en eigendommen is het goed om alle angels in het verhaal helder te krijgen. Maak een overzicht van alle knelpunten. Oplossingen voor deze knelpunten kunnen later bij het opstellen van de gezamenlijke visie en het inrichtingsplan zoveel als mogelijk worden meegenomen.

Opstellen gezamenlijke visie voor de natuurvriendelijke oever

Wat willen we gezamenlijk bereiken, hoe ziet dat eruit? Wat is het eindplaatje. Probeer zo concreet als mogelijk dit gemeenschappelijke einddoel te formuleren. Hoe groot moet het zijn, welke soorten moeten er voor komen. Welke rol vervullen de partijen bij het beheer en onderhoud etc. De doelen moeten zó concreet zijn dat deze te monitoren zijn, ze moeten SMART zijn (Specifiek-Meetbaar-Acceptabel-Realistisch-Tijdgebonden). Stem hierin wensen en verwachtingen van de verschillende partijen goed op elkaar af. Maak de visie zonodig beeldend, bijvoorbeeld in de vorm van een inspirerend voorbeeldenboek. Een goed voorbeeld hiervan is het boekje dat Landschapsbeheer Groningen heeft opgesteld voor de Fivel, met naast inspirerende voorbeelden ook randvoorwaarden. Denk bij het opstellen van de oevers ook aan de verschillende functies die de oever kan vervullen zoals recreatie en of waterberging. Door te koppelen met recreatie is de beleving voor de burger van de oever veel groter, dit draagt zeker bij aan het draagvlak.

Opstellen financiële analyse

Een eerste inschatting van de kosten van het project voor de inrichting, maar ook voor beheer en onderhoud.

Creëren van draagvlak

Communiceren is veel meer dan het zenden van informatie. Vooral bij veranderingen in het landelijk gebied is het belangrijk goed met partijen in gesprek te zijn: aangaan van de dialoog. Communiceer naar belanghebbenden. Dit zijn ook de andere partijen die niet direct betrokken zijn bij het project maar die wel voor de uitvoering van belang kunnen zijn. Hierbij zijn verschillende activiteiten mogelijk. Zowel gericht op het zenden in de vorm van nieuwsbrieven en persberichten als actieve meer op de dialoog gerichte activiteiten zoals excursies. Zo kunnen landelijke excursies worden georganiseerd voor de partijen met geld en of bestuurders, bedoelt om mensen “out of the box” te laten denken. Communiceer zowel extern als intern.

Laat geen kansen liggen, luister naar de boeren. Houd vaart in projecten door te communiceren ook als er geen nieuwe informatie is te melden.

“De Stad-land relatie geeft extra bereidheid bij boeren om natuurvriendelijke oevers te realiseren. Boeren in de buurt van de steden kunnen hiermee hun maatschappelijke rol zichtbaar maken.”

Verkenning inzet van instrumenten en (subsidie)regelingen

Welke instrumenten moeten en kunnen binnen het project worden ingezet. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om een groene dienst, nadeel compensatie, aankoop van de grond, grondruil of rood

voor groen regelingen. Het doel van dit onderdeel is te verkennen wat er allemaal kan om de verschillende doelen binnen het project te halen. Tevens is een snelle check van de beschikbare subsidiemiddelen een aanrader. Maak hierbij tevens onderscheid in beschikbaarheid voor de inrichting en het beheer en onderhoud. Bij het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier is het zo geregeld dat er voor de uitvoering 25-30 % meer geld beschikbaar is indien er met de uitvoering ook een ecologisch doel wordt gerealiseerd. Dit geld kan net nodig zijn om de extra werkzaamheden om tot een inrichting op maat te vergoeden. Verder zijn er mogelijkheden vanuit het Programma Beheer voor de inrichting en het beheer. Door dit kleine tijdstraject is het moeilijk draagvlak te vinden. Tijdens de Verkenningfase moet in ieder geval zicht zijn op geld voor de uitvoering van het project. Houd rekening met een benodigde minimum oppervlakte bij een subsidie-aanvraag voor Programma Beheer. Bij kleine oeveroppervlakken kan dit een probleem vormen. Soms vormen inventieve constructies hiervoor een oplossing. Zo is Landschapsbeheer Friesland pachter van veel kleine stukjes oever die samen het minimum areaal ruim halen. In sommige gevallen is het ook mogelijk om geld te organiseren voor het proces van de voorbereiding in de volgende fase. Dit is dan vaak provinciaal geld dat beschikbaar is gesteld om processen te stimuleren die indirect een bijdrage leveren aan het realiseren van beleidsopgaven.

Verkennen rol van partijen in het vervolg

In gesprek met de betrokken partijen wordt nader inzicht verkregen in de rol die zij tijdens de voorbereidings- en uitvoeringsfase zouden willen en kunnen spelen bij de totstandkoming van de natuurvriendelijke oevers. Het loont de moeite hier te verkennen welke rol de agrariërs eventueel kunnen vervullen bij het beheer en onderhoud van de natuurvriendelijke oever. Bij de provinciale organisaties landschapsbeheer zit veel kennis over inrichting en beheer van de natuurvriendelijke oevers. Dat is hun grootste inbreng en door nauw samen te werken met de waterschappen kan er een opwaardering van de kwaliteit plaatsvinden.

“Agrarische Natuurverenigingen spelen een zeer belangrijke rol bij de communicatie van en naar de boeren. In de pilot van Stompwijk in Zuid-Holland is de inbreng van ANV Wijk en Wouden van doorslaggevend belang.”

Kiezen projecttrekker en/of gebiedsorganisatie

Het is belangrijk een duidelijke trekker te kiezen voor het project. Indien het een heel groot en integraal project betreft kan er ook gekozen worden voor het opstellen van gebiedsorganisatie. Deze organisatie is dan verantwoordelijk voor de voortgang en wordt ingeschakeld bij belangrijke beslissingen. Voor de aanleg van natuurvriendelijke oevers kan volstaan worden met het organiseren van een trekker van het project. Dit is vaak de partij met het grootste belang. Belangrijke competentie voor de trekker van het project is een enthousiaste persoon die voor alle partijen het aanspreekpunt is en vertrouwen geniet. Maak aan het begin heldere afspraken over taken en verantwoordelijkheden.

De Verkenningfase kan worden afgesloten met het ondertekenen van een convenant of intentieverklaring door de betrokken partijen. Dit zijn de partijen waarmee het gezamenlijke doel het

realiseren van natuurvriendelijke oevers kan worden gerealiseerd. Dit punt is een 'go'/'no go'-moment. Ingeval wordt gekozen voor go dan kan worden gestart met de voorbereiding?

4.3 Voorbereidings- of Planfase

Hoofdvraag: Hoe doen we het?

In de planfase ligt de nadruk op het koppelen van overheidsdoelen en de wensen van de gebiedspartijen. Concreet moet in deze fase worden uitgewerkt wat het project of verschillende projecten inhouden, welke prestaties er moeten worden geleverd (waar gaan we voor?), taakverdeling en de financiering. In het kort zijn de volgende activiteiten in deze fase aan de orde:

Opstellen beheer- en onderhoudsplan

Welke eisen stelt het gebied aan het beheer en onderhoud en hoe moet het onderhoud worden uitgevoerd. Wie gaat het onderhoud uitvoeren. In de praktijk blijkt dat het beter werkt als niet te veel partijen als individu bij het beheer en onderhoud betrokken zijn. Probeer met een onderhoudsploeg te werken waarin verschillende activiteiten op elkaar zijn afgestemd. Een partij kan het overzicht houden, deze partij of beter deze persoon moet belast zijn met de organisatie en communicatie over de werkzaamheden hij/zij stuurt de onderhoudsploeg aan en onderhoud contact en maakt afspraken met de loonwerker. Kijk eerst naar het beheer pas daarna naar de inrichting om te voorkomen dat later de beheers- en onderhoudskosten de pan uitvliegen.

Contracteren private-/marktpartijen

Zijn er private- of marktpartijen die van belang kunnen zijn voor de uitvoering van het project. Het zij als geldschietter of inbreng van grond o.i.d. Kijk zorgvuldig wie welke partij gaat benaderen. Zo kan er bewust voor gekozen worden om LTO te vragen de boeren bij het project te betrekken. Zij hebben draagvlak bij de boer, spreken de taal van de boer en hebben goede kaarten om de agrariërs te enthousiasmeren mee te doen met het project.

Opstellen inrichtingsplan

Laat hierbij het beheer en onderhoudsplan richtinggevend zijn voor de inrichting van het gebied. Vaak is er voor de inrichting wel geld beschikbaar en voor het beheer en onderhoud niet.

Opstellen monitoringsplan

Al in deze fase is het noodzakelijk om een monitoringsplan op te stellen. Ook het opstellen van een nulmeting is hier onderdeel van. Bedenk goed wat je wilt monitoren, waarom en met welke frequentie. Ook hier zijn kosten mee gemoeid. Monitoring is een middel geen doel.

Bepalen inzet instrumenten

Hierbij een keuze maken welke instrumenten en voor welke onderdelen van het inrichtingsplan die moeten worden ingezet. Instrumenten kunnen gaan over financiën, grond, optimalisatie of beleid. Een breed scala aan instrumentaria is gewenst om tot een creatieve constructie van financiering te komen.

Maken financieringsplan

In dit financieringsplan niet alleen de inrichtingskosten, maar ook de kosten voor beheer en onderhoud opnemen. Deze laatste blijken vaak lastiger te realiseren dan de (éénmalige) kosten voor inrichting. Afhankelijk van de keuze van de in te zetten instrumenten kan het financierings-plan verder worden uitgewerkt. Zoek bij het opstellen van het financieringsplan ruimte in het beleid. Op deze manier kan wellicht tot slimme creatieve allianties worden gekomen. Om agrariërs bij het project te betrekken moet er een goede en duurzame financiering voor het beheer zijn.

“Bij een waterschap is het soms ondoorzichtig waar het geld zit. Schuiven van potten geld blijkt vaak veel op te leveren. Er is een baggerpot, waaruit geld beschikbaar is om om de 7 jaar te baggeren. Als het doorstroomprofiel groter wordt gemaakt en ‘verankerd’ met beplanting door een natuurlijker inrichting, hoeft minder vaak gebaggerd te worden en kan dit geld ergens ander aan besteed worden.”

Opstellen communicatieplan

Welke activiteiten moeten er worden ondernomen om draagvlak voor de uitvoering van de natuurvriendelijke oever te behouden? Stond in het begin de communicatie vooral in het teken van de dialoog nu kan een veel breder publiek worden bereikt door ook in te zetten op zenden. Gebiedsexcursies en feestelijke openingen zijn goede activiteiten om ook de geldschietters weer enthousiast te maken.

Aanvragen vergunningen en uitvoeren noodzakelijke toetsen

In dit onderdeel zal alles worden geregeld dat nodig is om in het volgende traject de schop in de grond te krijgen. Dus ook het regelen van vergunningen en het uitvoeren van noodzakelijke toetsen zoals de Flora- en Faunatoets. De landschapsbeherende organisaties kunnen deze toets prima uitvoeren. In Flevoland is hier een mooi voorbeeld van bekend.

Projectorganisatie

Stel bij de projectorganisatie vast welke partijen tot de projectgroep behoren en welke rol zij daarin vervullen. Maak ook afspraken over de vergaderfrequentie. Voorkom bilateraal overleg en maak er een gewoonte van om alle ervaringen, knelpunten en discussiepunten met de partijen binnen de projectgroep te bespreken. Discussie is soms juist nodig om tot creatieve oplossingen te komen die wel tot commitment kunnen leiden. Zorg voor één verantwoordelijke persoon per organisatie. Hij/zij is de trekker en verzorgt terugkoppeling binnen de eigen organisatie over afdelingen heen.

Organiseren van de financiering

In deze fase wordt, op basis van een gezamenlijk opgesteld projectplan, de financiering geregeld. Elke partij kan hierbij een rol spelen. Ook het concreet aanvragen van subsidie of programmagelden behoort tot deze fase. Vaak is de partij die het grootste belang bij de uitvoering van het project heeft

de aanvrager. Zo zien we dat dit veelal het waterschap is of een particulier die grond beschikbaar heeft gesteld.

Bij voorkeur wordt de planfase afgesloten met het ondertekenen van een gebiedscontract door de betrokken partijen.

4.4 Uitvoerings- of realisatiefase

Hoofdvraag: Hoe gaat de uitvoering in de praktijk?

Onder verantwoordelijkheid van een trekker in het gebied wordt de uitvoering gestart. In deze fase gaat het echt om het fysiek realiseren van een natuurvriendelijke oever.

In het kort zijn de volgende activiteiten in deze fase aan de orde:

Opstellen gezamenlijk projectplan

In het projectplan wordt de planning van de werkzaamheden vastgelegd. Maar ook de rolverdeling en verantwoordelijkheden zijn opgenomen in dit plan, zodat duidelijk is wie wat wanneer uitvoert. Naast aanleg en inrichting is er ook aandacht voor monitoring in dit plan. De te realiseren activiteiten zijn uiteraard gekoppeld aan het beschikbare budget.

Voorbereiden en uitvoeren bestek

Het projectplan wordt in meer gedetailleerde vorm uitgewerkt tot een bestek.

Opdrachtverstrekking uitvoerders

De uitvoerders, zoals loonwerkers, aannemers, krijgen een concrete en gespecificeerde opdrachtverstrekking waarin hun werkzaamheden, termijnen en kosten zijn aangegeven.

Nulmeting ten behoeve van het monitoren (indien van toepassing)

Als een monitoringsprogramma wordt opgestart is van doorslaggevend belang dat de uitgangssituatie wordt vastgelegd. Deze nulmeting dient dus in de uitvoeringsfase te worden meegenomen.

Toezicht tijdens de werkzaamheden

Loonwerkers werken vaak vanuit een civiel- en cultuurtechnische achtergrond, waarbij taluds zeer strak en nauwkeurig worden aangelegd. Voor de realisering van natuurvriendelijke oevers kan vaak beter wat ruwer worden gewerkt, zodat variatie voor soorten ontstaat. Bij het toezicht tijdens de werkzaamheden is het belangrijk de loonwerkers hierover te instrueren.

Communicatie

Communicatie is van doorslaggevend belang voor het slagen van het project. Enerzijds betreft de communicatie intern, waarbij de betrokken partijen continue op de hoogte moeten zijn. Ook wanneer geen concrete vorderingen zijn te melden is het goed met elkaar in contact te blijven, zodat de

betrokkenheid niet verwaterd. Externe communicatie is nodig om draagvlak te krijgen en te houden. Vooral wanneer successen zijn te melden is het belangrijk deze naar buiten kenbaar te maken.

Projectgroepvergaderingen

Voor de uitvoering is het noodzakelijk dat alle betrokken partijen van elkaar weten wat van hen verwacht wordt en wat zij van anderen nodig hebben. Een belangrijk middel hiervoor vormen projectvergaderingen. Zorg voor een goede balans van frequentie en aantal vergaderingen. Ook hier geldt het is een middel en geen doel.

4.5 Beheer en onderhoud

Hoofdvraag: Hoe is de gewenste kwaliteit te bereiken en te handhaven?

Nu het project is ingericht lijkt alles voor een belangrijk gedeelte te zijn geregeld. Niets is minder waar: nu begint het eigenlijk pas. De fase van beheer en onderhoud neemt de langste periode in en betreft in feite de fase waar alles uiteindelijk om draait. Met een robuuste inrichting kan het beheer meestal eenvoudig worden gehouden. In principe wordt het beheer uitgevoerd conform het beheer- en onderhoudsplan gevolgd zoals dat in de voorbereidingsfase is opgesteld.

Aandachtspunten zijn de middelen voor onderhoud, vindt het onderhoud nog wel naar behoren plaats of is het onderhoud toch weer door verschillende afdelingen binnen het waterschap uitgevoerd waardoor net die kleine finesse niet wordt gehaald. Leerpunt: werk met een objectbeheerder, ook bij het waterschap. Er zijn landschapsbeherende organisaties die met onderhoudsploegen werken. Deze kunnen prima worden ingezet bij het onderhoud van de natuurvriendelijke oevers.

“In Noord-Holland is het uiteindelijk zo geregeld dat Landschap Noord-Holland het onderhoud en beheer voor een aantal gebieden regelt voor Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier. Dit zijn meestal gebieden met waterbergingen en natte bermen langs dijken of fietspaden. Landschap Noord-Holland ontvangt voor het beheer van deze 6-8 grotere en 15-20 kleinere gebieden van Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier een jaarlijkse vergoeding. De werkzaamheden voeren zij uit met de onderhoudsploeg en voor het grotere werk schakelen zij een loonwerker in die na veelvuldig samenwerken weet wat hij moet doen. Hierdoor is ook meer interesse ontstaan bij de loonwerker voor kwaliteit van natuur en landschap. Voor het beheerplan is een samenwerkingsovereenkomst afgesloten met het Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier.”

Toezicht tijdens de werkzaamheden

Net als in de uitvoerings- of realisatie fase, waarin loonwerkers de inrichting op zich nemen, is het raadzaam om ook in de beheer periode toezicht op het beheerwerk te houden. Ook hier gebeurt het maai- en ander onderhoudswerk vaak door loonwerkers. En ook voor beheer geldt dat heel strak en nauwgezet werk de natuurkwaliteit meestal niet ten goede komt.

Monitoring

Hoe ontwikkelt de natuurvriendelijke oever zich? In deze fase wordt het monitoringsplan in uitvoering gebracht. De ontwikkeling (zoals die van de oevervegetatie) moet uiteraard in relatie staan tot een beoogd doel. Er zijn verschillende methoden om te monitoren, met name voor kleinere watergangen. Zo kent de Monitor Kleine Landschapselementen (MKLE) van Landschapsbeheer Nederland een globale kwaliteitsbeoordeling van sloten, waarbij in het veld een beheeradvies wordt gegeven (noodzaak en type beheer). Iets gedetailleerder is de Biotoets, die is ontwikkeld door het CLM en het Centrum voor Milieuwetenschappen Leiden. Deze quickscan geeft een goede indicatie van de ecologische kwaliteit van sloten.

Evaluatie

Zijn de gestelde doelen bereikt? De resultaten van de monitoring worden in deze fase teruggekoppeld naar het beheer en onderhoud van de natuurvriendelijke oever. In plaats van monitoring kan ook gekeken worden naar andere projecten en kunnen de (bij deze projecten) verworven inzichten gebruikt worden bij het eigen project. Toets het beheer- en onderhoudplan en stel dat eventueel bij, naar aanleiding van de bevindingen. Dit uiteraard in goed onderling overleg tussen alle betrokken partijen: uitvoerder/beheerder, financier/opdrachtgever en grondeigenaar.

“Landschapsbeheer Zeeland heeft na de aanleg van de natuurvriendelijke oever een beheerplan opgesteld voor het waterschap. Zij weten dat een goede samenwerking nodig is bij het opstellen van een beheerplan maar ook in de periode erna.”

BIJLAGE 1: DEELNEMERSLIJST SYMPOSIUM

‘Samen voor Natuurvriendelijke Oevers’, Amersfoort 10 april 2008

Aequator Groen & Ruimte	Mevr.	Annemarie	Baake	
Waterschap Groot Salland	Dhr.	Guus van den	Berg	
Citaat	Dhr.	Aart van	Cooten	Dagvoorzitter
Landschap Overijssel	Dhr.	Gerard	Derkman	
Shortgolf Swifterband	Dhr.	Hans	Douma	
Landschapsbeheer Groningen	Dhr.	Hans	Eilert	
Landschap Erfgoed Utrecht	Dhr.	Gert-Jan	Elbers	
Waterschap Eem en Vallei	Mevr.	Marion	Geerink	
Landschapsbeheer Zeeland	Dhr.	Rudie	Geus	
Landschapsbeheer Nederland	Dhr.	Gerrit-Jan van	Herwaarden	
Landschap Erfgoed Utrecht	Dhr.	David	Koning	
ANV Wijk en Wouden	Dhr.	Theo van	Leeuwen	
Landschap Noord-Holland	Dhr.	Ton van der	Lichte	
Waterschap Rijn en IJssel	Mevr.	Hannie ter	Maat	
Aequator Groen & Ruimte	Mevr.	Miriam van	Meeteren	
Landschapsbeheer Friesland	Dhr.	Jan	Meijer	
Landschapsbeheer Gelderland	Dhr.	Johan	Zwanenburg	
Waterschap Eem en Vallei	Mevr.	Carina	Otte	
Aequator Groen & Ruimte	Mevr.	Marloes	Pikkemaat	
Landschapsbeheer Nederland	Dhr.	Edwin	Raap	
Landschapsbeheer Flevoland	Dhr.	Jeroen	Reinhold	
Landschapsbeheer Nederland	Dhr.	Wanne	Roetemeijer	
Landschapsbeheer Zuid-Holland	Mevr.	Christel	Snoep	
HHS Hollands Noorderkwartier	Dhr.	Peter	Stoop	
Landschap Erfgoed Utrecht	Dhr.	Lennart in't	Veld	
Landschap Overijssel	Dhr.	Mark	Zekhuis	
Landschapsbeheer Zuid-Holland	Mevr.	Aletta van der	Zijden	